

DOF - Dansk Ornitologisk Forening



Redekasser til vendehals på Melby Overdrev

Vendehalsens foretrukne yngleområder i Danmark er tørre og sandede områder med spredt skovbevoksning. Arten bygger ikke selv rede, men benytter naturlige huller, forladte gamle flagspættehuller og redekasser. Mangel på egnede redehuller kan derfor være en begrænsende faktor for en bestand af vendehals.

Vendehalsens primære habitat findes i Østdanmark kun på Melby Overdrev og enkelte andre steder, og vendehals er derfor sjælden som ynglefugl på Sjælland.

Melby Overdrev, Tisvilde Hegn og Gribskov har siden 70'erne været artens sjællandske kerneområde, dog med en ret fåtallig bestand.

Erfaringer fra Borris Hede og fra et område i Sydsverige viser, at en målrettet langsigtet indsats med opsætning af redekasser gavner vendehals ganske betragteligt.

Betydelige bestandsudsving

Bestanden af vendehals har været meget fluktuerende i Danmark gennem de seneste fire årtier. For 40 år siden var bestanden på op mod 150-200 par, men i de senere år er bestanden reduceret til 50-75 ynglepar (Østergaard

2014, Nygaard 2014).



Vendehals på Melby Overdrev. Foto: Ole Laursen.

Vendehalsens bestandsudvikling har dog været nuanceret og ikke kun en lang rutsjebanetur. Den negative udvikling er tilsyneladende for alvor vendt fra et lavpunkt omkring 2006.

Den danske bestand af vendehals er formentlig nu i fremgang i lighed med de svenske og polske bestande. Vendehalsen er som ynglefugl dog ikke ret godt overvåget i Danmark, og kun på Borris Hede er bestanden fulgt grundigt i mange år.

I perioden 1998–2012 ([DOF's DATSY-projekt](#)) er der fundet ynglepar eller syngende vendehalse på cirka 130 egnede ynglelokaliteter i Danmark, men der er kun sikre ynglebeviser fra 22 områder, næsten alle i Jylland (Østergaard 2014).

På Borris Hede har vendehalsen ynglet årligt i hele perioden, og i Lindet Skov har den ynglet hvert år i perioden 2006–2012.

Sammenholdes resultaterne fra DATSY-projektet med bestandsopgørelser fra Borris Hede (siden 1970), Årsrapporten 2013 (siden 1978) og [DOF's Atlas-projekter](#), viser der sig et ret klart mønster med en bestand af vendehals, der kulminerer fra midten af 70'erne til midten af 80'erne.

Derefter var der stor tilbagegang over en 15 års-periode frem til omkring 2000, og så igen nogen fremgang. Denne udvikling sås også til dels i det nordsjællandske kerneområde.

Fra 2006 og frem konstateredes således en markant stigning af indtastede potentielle og sandsynlige ynglefugle i DOFbasen, og en tilsvarende stigning sås i antallet af ynglepar på Borris Hede.

Bestanden i Nordsjælland

I perioden 1978-1980 var der tre ynglepar af vendehals i [Tisvilde Hegn, Asserbo Plantage og på Melby Overdrev](#), og desuden et ynglepar i Tibirke Bakker.



Vendehals med føde til ungerne. Foto: Ole Laursen.

Dengang var vendehals også noget mere udbredt andre steder i Nordsjælland, blandt andet i Gribskov, i Store Dyrehave ved Hillerød, og i Jægerspris Nordskov (Johansen 2014, Ekberg 2011, Dybbroe 1982).

I Gribskov var der i 70'erne og 80'erne en fast bestand på fem til otte ynglepar, som helt forsvandt først i 90'erne, men i 2012 var vendehalsen tilbage med tre sandsynlige ynglepar (pers. komm. Per Ekberg).

I perioden 1990-2010 blev vendehals enkelte år set i Tisvilde-området i yngletiden, men arten har kun været uregelmæssigt og ikke årligt forekommende i den periode.

DOF's Atlas-undersøgelser

Vendehalsen er en af [de 18 arter](#), som skal kortlægges særligt grundigt i forbindelse med DOF's aktuelle Atlas III-projekt. Feltarbejdet i projektet løber frem til marts 2018, og de foreløbige resultater for 2014 viser, at vendehals er fundet ynglende i 64 kvadrater (mulige, sandsynlige og sikre ynglefund lagt sammen).

I Atlas II (1993-96) blev arten fundet i 164 kvadrater, og i Atlas I (1971-74) i 194 kvadrater. Resultaterne fra Atlas-projekterne viser tilsyneladende billedet af en art på rutsjebanetur, dog med forbehold for de kun foreløbige resultater fra 2014.

Denne generelt store nedtur for vendehals kan genfindes over det meste af Europa.

Årsager til vendehalsens tilbagegang

Der er generelt usikkerhed om årsagen til tilbagegangen i Europa, men klimaændringer, intensiveret landbrugsdrift samt brug af pesticider og insekticider kan alle meget vel have ramt fødegrundlaget for vendehals.

I Sydsverige anføres ændring i skovdriften, som gradvist medfører færre løvskove, som negativt for vendehals. Ophørt græsning og omlægning fra små jordbrug til stordrift kan også være medvirkende til vendehalsens problemer (Arbinger 2014).

Mangel på egnede redehuller kan desuden være en begrænsende faktor for bestanden.



Her ses en voksen vendehals fodre sine unger i redekassen. Foto: Ole Laursen.

Mange af de fuglearter, der overvintrer syd for Sahara, er i tilbagegang, og der er naturligvis også mulighed for, at årsagen til vendehalsens tilbagegang skal søges i overvintringsområderne i Afrika eller langs artens trækruter.

Rastende på overdrevet

Melby Overdrev er i stadig stigende grad velbesøgt af feltornitologer og fuglefotografer året rundt. I træktiden forår og efterår besøger mange området i håbet om at finde og fotografere rastende vendehals.

I 2011–2013, i særdeleshed 2012 i slutningen af august og frem til midten af september, var der særligt mange rastende vendehalse på Melby Overdrev. Der blev set mindst fem individer, og måske var der reelt op mod 10 – set

af mindst lige så mange besøgende feltornitologer og fotografer.

Det blev ved den lejlighed konstateret, at vendehalse har et meget konservativt forhold til deres foretrukne fødeområder. Man træffer år efter år vendehalse på de samme små åbne lyngområder langs smalle stier eller ved afbrændte og sandede åbne lyngområder – der hvor der findes myrer.

I 2012 blev det vurderet, at Melby Overdrev var det mest ideelle rast- og fourageringsområde til vendehals på hele Sjælland.

Siden 2011 har der været markant flere observationer af vendehals på Melby Overdrev sammenlignet med perioden 2002-2010. Flere observationer har været i yngletiden, særligt i 2014.

Kassetilbud til Vendehals

I 2012 tog Caretaker-gruppen for Tisvilde Hegn og Melby Overdrev initiativ til ”Projekt Vendehals-kasse”. I starten af maj 2012 blev der opsat 10 redekasser til vendehals. På det tidspunkt var der i forvejen mindst tre redekasser til vendehals, som var opsat af lokale ornitologer på eget initiativ.

Kasserne blev sponsoreret af [Naturbutikken](#) og er af den type, som DOF og Naturbutikken anbefaler. Kasserne er fremstillet i holdbart douglasgran, med de helt rigtige mål, og med træsmuld i bunden af kassen som underlag for æggene.

I april 2013 blev der opsat yderligere 10 redekasser til vendehals. Denne gang blev de fremstillet af Skovhjelperne på Naturcenteret ”Eghjorten”, der drives af Naturstyrelsen Nordsjælland.

Så i 2013 var der opsat i alt 23 redekasser til Vendehals på Melby Overdrev. Enkelte blev sidst på året ødelagt i forbindelse med stormen Bodil.

Opsætningen af kasserne i 2012 blev i første omgang fulgt interesseret af den lokale presse og omtalt i HalsnæsPosten. Efterfølgende blev historien også omtalt i Frederiksborg Amts Avis, hvor TV2 Lorry opsnappede nyheden og følgende havde et TV-indslag om ”Projekt Vendehals-kasse”.

Kasserne er opsat lavt og ofte parvis eller i små grupper, så der altid står en redekasse parat til vendehals, selv om for eksempel en musvit eller en sortmejse skulle være flyttet ind i nabokassen.

En del af kasserne var i 2013 og 2014 benyttet af musvit eller sortmejsse. Enkelte bærer spor efter stor flagspætte, der har udvidet indgangshullet – og endelig var nogle kasser i 2014 heldigvis benyttet af vendehalse.

Kassesucces i 2014

Følgende oplysninger om de ynglende vendehalse i redekasserne på Melby Overdrev er primært hentet fra Atlas III, DOFbasen og Caretaker-gruppens egne observationer ved redekasserne.

Tidligste indikation på ynglende vendehals var en syngende fugl den 27. april 2014 nær en lille fyrrelund med flere redekasser.

I maj måned rapporterede flere observatører om syngende vendehals. Den 20. maj 2014 konstaterede Erik Buchwald, at der to steder på Melby Overdrev hørtes syngende vendehalse, og én gang hørtes de syngende simultant. Altså var der med sikkerhed to syngende fugle.

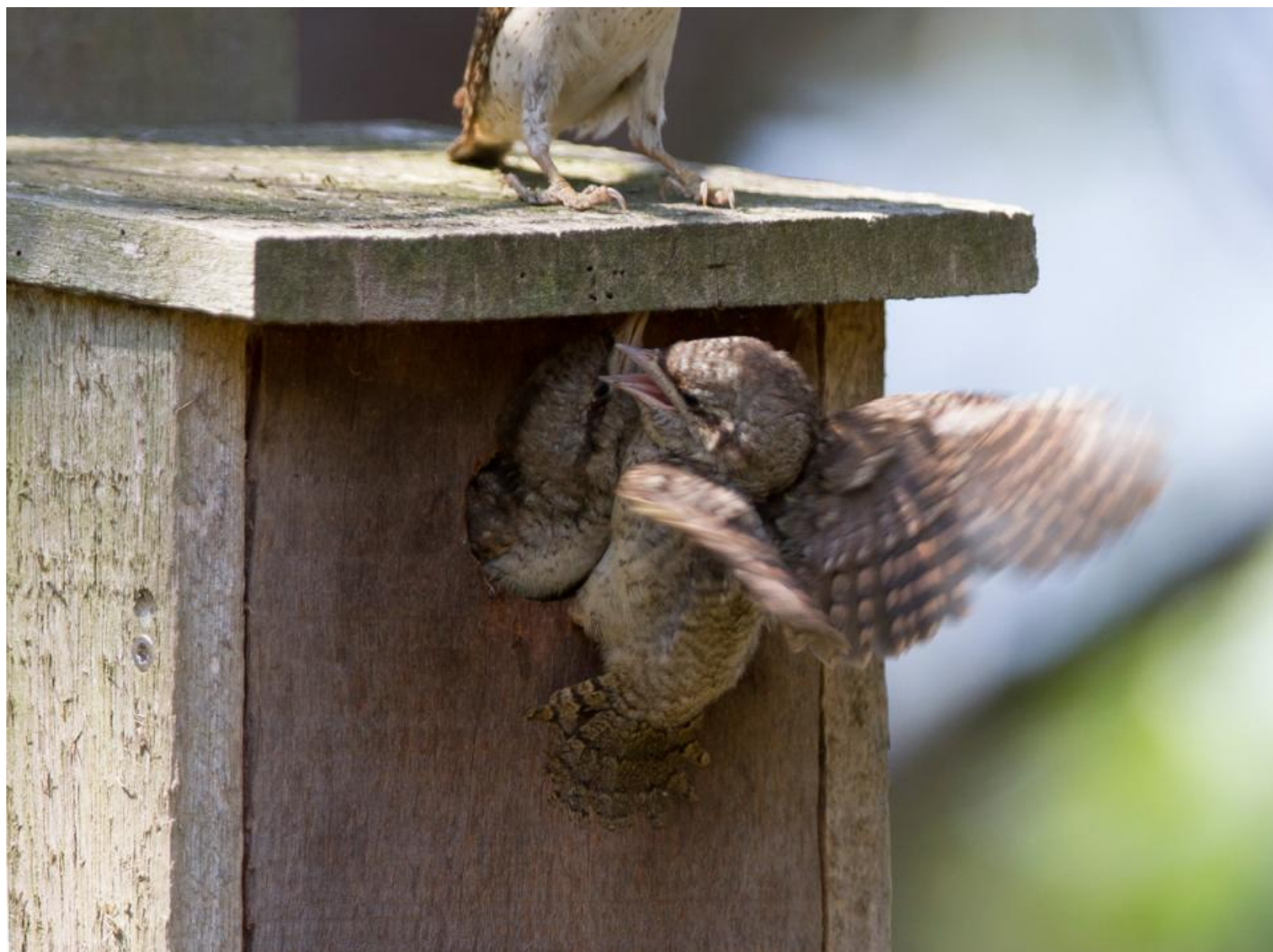
"Mulig rugende fugl allerede 20. maj, da slangeagtige hvæs høres fra kassen ved finger i hullet", ifølge Erik Buchwald.

Begge steder blev koordinatsat, og begge steder havde der nu været syngende vendehalse i over en uge.

Den 9. juni konstateredes en anden kasse med sikker yngel, idet en rugende fugl blev skræmt af kassen. Den 13. juni blev han og hun konstateret ved samme kasse med æg, og fuglene var ifølge Erik Buchwald helt tavse og helt usynlige, når de forlod kassen.

Da det i starten af juli 2014 stod klart, at der nu var et sikkert ynglepar med unger i en af redekasserne - og dermed ynglesucces - og yderligere en redekasse havde været beboet, var der glæde i Caretaker-gruppen. Projektet var lykkedes, og kassesuccesen var sikret!

Den 7. juli var der mindst to store unger i kassen. Begge forældre fodrede på skift med højst fem minutter mellem hver fodring. Den 9. juli konstaterede Michael Trasborg, at der var i alt otte unger i kassen, og at de fleste unger forlod kassen denne dag.



Ungerne forlader redekassen. Foto: Ole Laursen.



Der er trængsel ved udgangen, når otte unger skal forlade den trygge bolig og flyve hjemmefra. Foto: Ole Laursen

”Ud fra fotos konstateres, at en unge var udflyet før min ankomst kl. 13.30”, ifølge Michael Trasborg. Herefter sås udflyvning af unge nr. 2 kl. 14.21, unge nr. 3 kl. 14.27, nr. 4 kl. 14.29, nr. 5 kl. 14.34, og nr. 6 kl. 14.41.

Da Michael forlod stedet kl. 15.18, var der stadig to unger i kassen. Den 11. juli besøgte jeg selv yngleområdet ved den nævnte redekasse tidlig morgen og formiddag i perfekt stille og solrigt vejr.

Der var megen aktivitet med fire-fem udflyjende unger i fyrretræerne nær redekassen. I tidsperioden 07.30-09.30 var fuglene særdeles aktive. De fløj meget omkring og kaldte meget. Også en adult fugl sås og hørtes kalde meget.

Op ad formiddagen flyttede aktiviteterne sig til et område med lave birketræer cirka 100-150 meter øst for redestedet. Den adulte fugl sås flyve til ungerne og fodre dem.

Ungerne kaldte med et kald, der mindede om en svag udgave af den adultes kald (sangen).

Yngletidspunktet med udflyvning så sent som den 9. juli (og æg konstateret 9. juni og 13. juni) er nok ikke helt ualmindeligt.

Ifølge Egon Østergaard, som var artskoordinator for vendehals i 2009-2012 og har stor erfaring med arten fra Borris Hede, var der i 2014 et par, der først lagde æg den 13. juni, altså helt parallelt til vores sene ynglepar på Melby Overdrev.

På Borris Hede i 2014 var første æglægningsdato den 17. - 23. maj, hvilket er helt normalt og i overensstemmelse med vores konstatering af første rugende fugl den 20. maj 2014.

Naturpleje gavner vendehals

På Melby Overdrev har Danmarks Naturfredningsforenings lokalafdeling organiseret hede- og naturpleje, og lokalbefolkningen inviteres til at deltage på nogle særlige arbejdsdage to gange om året.

Herved fjernes unge birketræer, bævreasp og nåletræer manuelt for at bevare hedeområdet lysåbent og frit for opvækst. Rydningen af invasive bjergfyrkrat og de senere års udvidelse af Melby Overdrev mod øst til Stængehus har genskabt større arealer med lysåbne hedeområder og blottede sandflader (Johansen 2014).

Naturstyrelsen Nordsjælland foretager årligt afbrænding af dele af hedearealet.

Ud over rydning af opvækst og afbrænding af hedearealer er der andre plejetiltag, der kan gavne vendehals på Melby Overdrev.

Etablering af små lysåbne sandflader med sparsom bevoksning kan tiltrække myrer, og da vendehals er helt afhængig af myrer, myrepupper og æg, vil disse områder gavne vendehals (Johansen 2013).

Fremgang på Borris Hede

Kasseprojektet på Borris Hede er nærmest legendarisk. I mere end fire årtier er der foretaget en vedvarende, målrettet indsats med opsætning af mange redekasser for at sikre en fortsat maximal bestand af vendehals i området.

Bestanden af vendehals har nu i 44 år været årligt overvåget, hvilket gør projektet helt enestående i Danmark. Lokaliteten er perfekt til vendehals, og områdets betydelige størrelse gør, at der er plads til en relativt stor bestand.

I 1970 dukkede vendehals op som ynglefugl på Borris Hede i forbindelse med opsætning af 200 redekasser, foretaget af Jens Hedegaard Christensen. Kasserne var af en holdbar type i asbestholdigt eternit, og nogle af dem har hængt i området siden 1970.

Bestanden voksede fra et par i redekasse i 1970 til 12 par i kasser i 1975, og Borris Hede har siden starten af 70'erne været Danmarks vigtigste ynglelokalitet for vendehals. Bestanden på cirka 10-12 par holdt sig frem til 1987, hvorefter den faldt til gennemsnitligt fem par årligt.

Senere blev der igen konstateret fremgang i bestanden på Borris Hede. I 2010 omfattede bestanden af vendehals således 8-10 par, i 2011 10 par, og i 2012 10 par.

Antallet af aktive kasser i 2010 var 154. En meget stor andel af kasserne bebos primært af musvit, og flere andre mejsearter i mindre antal.

I gennemsnit står kun 16% af kasserne tomme.

Omfattende svensk kasseprojekt

Svenskeren Erik Arbing er påbegyndte i 2002 et særdeles ambitiøst projekt med stor egenproduktion af redekasser til vendehals i et biotopmæssigt meget velegnet område i Sydsverige ved Mälaren vest for Stockholm ("Mariefredsskogarna i Strängnäs Kommun").

Hvert år er kassebestanden gradvist øget. Fra i 2002 at have fremstillet 30 redekasser, var kassebestanden i 2012 steget til imponerende 1215 redekasser. Og bestanden af vendehals i kasserne er fulgt godt med; den procentvise benyttelse af kasserne har siden 2004 været cirka 4–7 % årligt.

I det Sydsvenske projekt var der i 2012 således hele 74 ynglepar i de opsatte redekasser. En ægte svensk kassesucces!

Erik Arbing beretter om flere interessante resultater fra de 11 års arbejde med vendehals-projektet. Af ynglebiologiske facts har han blandt andet konstateret, at vendehals har en meget høj andel uklækkede æg.

I 2007 var der 57 uklækkede æg ud af i alt 245 æg, hvilket svarer til omkring 24 %. Rekorden er en unge omgivet af 10 uklækkede æg.

Af andre highlights kan nævnes et kuld med ikke mindre end 16 æg - en personlig rekord for Erik Arbing, men næppe for vendehals.

De store ægkuld hos vendehals hænger tilsyneladende sammen med den store andel uklækkede æg, men der kan måske også være tale om, at flere hunner har lagt æg i samme kasse. På Borris Hede er rekorden 13 æg i et kuld.

Ringmærkning af redeunger

Erik Arbingers kasseprojekt er mindst lige så imponerende målt på antallet af ringmærkede vendehalse. Der blev i perioden 2003-2012 ringmærket 2286 redeunger og 412 gamle fugle, i alt næsten 2700 vendehalse.

I alt 68 ringmærkede vendehalse er senere kontrolleret i projektområdet og indgår i ynglebestanden. Blandt de 68 genfund var både vendehalse ringmærket som redeunger og som voksne fugle. Alene i 2012 blev der ringmærket 502 redeunger og 55 gamle fugle.

Der berettes om en genmelding af en vendehals ringmærket som redeunge og genfundet i Pyrenæerne i Frankrig.



Vendehals. Foto: Axel Mortensen.

Også på Borris Hede er der siden 2005 ringmærket mange vendehalse. Selvom antallet af ringmærkede individer nærmer sig 500 på Borris Hede, er der dog endnu ikke nogen genmeldinger fra udlandet.

Formentlig trækker de danske vendehalse til det nordlige Afrika og Middelhavsområdet for at overvinde, men vi mangler beviser for det, da der stadig ikke foreligger genfund af danske vendehalse fra de pågældende områder (Bønløkke 2006).

Ringmærkningen har derimod afsløret en anden meget vigtig ting. I alt syv ringmærkede vendehalse er senere kontrolleret på Borris Hede; i lighed med det observerede i Sydsverige både redeunger og adulte fugle.

Det beviser, at vendehalsene vender tilbage til samme yngleområde år efter år efter trækket til Afrika.

I 2011 blev det for første gang nogensinde konstateret, at en ringmærket dansk redeunge vendte tilbage til yngleområdet og blev genfundet som ynglefugl nær den kasse, hvor den blev mærket som unge året inden (Nyegaard et al. 2014, Bønløkke 2006).

Elektronisk sladrehanke

Med ny teknologi i form af en påmonteret geolocator eller lyslogger vil det måske snart være muligt at aflæse, hvor fuglene har opholdt sig under trækket.

En sådan elektronisk sladrehanke kan vise sig at være guld værd for forskningen. Lysloggeren registrerer dagenes lyse timer, og der ud fra kan man udlede fuglens opholdssteder med cirka 70 kilometers nøjagtighed.

Men først når man genfanger fuglen, kan man aflæse og behandle de opsamlede data.

Det er i sig selv en svær udfordring, som kræver, at man mærker et større antal vendehalse for at gøre sig håb om at genfange en fugl med lysloggeren på i god behold.

Flere kasser fremover

Med vendehalsens genindvandring som ynglefugl på Melby Overdrev er håbet ikke kun, at vendehals er kommet for at blive, men også at bestanden kan vokse de kommende år.

Blandt andet inspireret af de gode erfaringer fra Borris Hede og fra Sydsverige har Caretaker-gruppen for Tisvilde Hegn og Melby Overdrev ambitiøse planer om at forsøge at oparbejde en større bestand af vendehals.

I de kommende år vil vi opsætte væsentligt flere redekasser, ikke kun på Melby Overdrev, men også i Tisvilde Hegn, Asserbo Plantage og Tibirke Bakker i et langsigtet kasseprojekt.

Caretaker-gruppen overvejer desuden fremover at ringmærke vendehalse i redekasserne.



Artiklens forfatter under opsætning af kasser til vende Hals på Melby Overdrev. Foto: Lars Falck.

Anvendt litteratur

Arbinger, E. (2014): Ringmærkning af Vendehals i redekasser, et omfattende projekt.

Bønløkke J. m.fl. (2006): Dansk Trækfugleatlas. Forlaget Rhodos. Zoologisk Museum, Københavns Universitet.

Dybbro, T. & H. Boeg (1982): Fuglelokaliteter i Hovedstadsområdet 1978 – 1980. Dansk Ornitologisk Forening.

Ekberg, Per (2011): Gribskov: En ornitologisk guldgrube. DOF's webmagasin Pandion, april 2011.

Grell, M. B. (1998): Fuglenes Danmark. Gads Forlag. Dansk Ornitologisk Forening.

Johansen, B.T. (2013): Forslag til naturforbedrende tiltag i områderne Tisvilde Hegn, Melby Overdrev, Asserbo og Liseleje Plantager, med henblik på at forbedre ynglemulighederne for 8 fåtallige og sjældne ynglefugle. Caretakergruppen for Tisvilde Hegn og Melby Overdrev m.v., Naturpleje-notat.

Lange, P. m.fl. 2014: Årsrapporten 2013, Fugle i Danmark 2013, Årsrapport over observationer – meddelelse nr. 41 fra Rapportgruppen, i "Fugleåret 2013".

Nygaard, T., m.fl. 2014: Truede og sjældne ynglefugle (DATSY-projektet) i Danmark 1998 – 2012. Vendehals, p. 101-102. Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift 108: nr. 1, 2014.

Rune, F. & B. T. Johansen 2014: Tisvilde Hegn, bd.1, p. 261 (Vendehals), og bd.1, p. 272 (Landskabspleje) Forlaget Esrum Sø.

Østergaard, E. (2014): Forhold med ring på. Forsvaret og Naturen s. 12-17, Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste. Udvalgte artikler om naturen på forsvarets arealer: Vendehals på Borris Hede.



Dato:
21. 04. 2015



Skrevet af:
Bo Thyge Johansen



Fotos af:
Ole Laursen
Axel Mortensen
Lars Falck



Emner:
DANSKE YNGLEFUGLE



Tags:
ATLAS III, DANSKE YNGLEFUGLE, DE 18 ARTER, REDEKASSER, VENDEHALS



Kilder

[DOFbasen](#)

[Erik Arbingers hjemmeside](#)

[Læs mere om vendehals her](#)

[Mere om Atlas III](#)

[Mere om de 18 arter](#)

[Mere om Tisvilde Hegn og Melby Overdrev](#)